

Prof. dr Milan ŠKULIĆ
Pravni fakultet Univerziteta u
Beogradu

Originalni naučni rad
UDK:343.982:343.341; 343.132
Primljeno: 15. april 2016. god.

POSEBNE DOKAZNE RADNJE I SUZBIJANJE TERORIZMA

U radu se objašnjavaju osnovne specifičnosti posebnih dokaznih radnji u krivičnoprocesnom sistemu Srbije, kada su one u funkciji suzbijanja terorizma. Posebna se pažnja poklanja tajnom audio i video nadzoru kao tipičnoj posebnoj dokaznoj radnji.

U radu se zaključuje da se terorizam ne može suzbiti isključivo korišćenjem vojne sile, ali da određene civilne bezbednosno-obaveštajne, kao i vojnoobaveštajne službe imaju važnu funkciju u suprotstavljanju terorizmu. Posebno se ističe da je primena posebnih dokaznih radnji od velikog značaja za suzbijanje terorizma, ali da ona mora biti ultima ratio, tj. „poslednje sredstvo“, jer ako se takve specijalne istražne tehnike suviše koriste, time ne samo da se potencijalno suviše ugrožavaju ljudska prava i slobode, već je to i veoma skupo, a tada takve dokazne metode postaju i manje efikasne.

Ključne reči: krivični postupak, terorizam, posebne dokazne radnje, specijalne istražne tehnike, Bezbednosno-informativna agencija, Vojno-obaveštajna agencija.

1. Pojam i značaj posebnih dokaznih radnji

Posebne dokazne radnje se često označavaju kao *specijalne dokazne tehnike*, odnosno *specijalne istražne tehnike* i predstavljaju određene načine

prikupljanja dokaza koji su po svom karakteru atipični, te se primenjuju samo u odnosu na neka krivična dela, koja su *s jedne strane*, veoma teška, odnosno ozbiljna, kako u faktičkom pogledu s obzirom na posledice koje prouzrokuju u jednom opštem životnom smislu, tako i u krivičnopravnom pogledu, s obzirom na kaznu koja je za njih propisana, dok se *s druge strane*, takva dela zahvaljujući nekim njihovim fenomenološkim karakteristikama, te psihološkim i drugim osobinama njihovih učinilaca, veoma teško otkrivaju, razjašnjavaju i dokazuju korišćenjem uobičajenih, odnosno redovnih dokaznih metoda. To je i dovelo do potrebe da se u savremena krivičnoprocesna zakonodavstva uvode tzv. specijalne istražne tehnike, te da se u odnosu na takva krivična dela modifikuje upotreba nekih inače klasičnih dokaznih sredstava.¹

Posebne dokazne radnje, odnosno specifične tehnike prikupljanja dokaza, su pre svega, karakteristične za *pretkrivični postupak* (dok je on kod nas decenijama postojao kao posebna „prethodna” procesna faza), odnosno *predistražni postupak* u skladu sa Zakonikom o krivičnom postupku iz 2011. godine. Za posebne dokazne radnje se često koristi atribut „istražne“, u smislu *posebne istražne tehnike* i one se i formalno u većini zakonodavstava sprovode u istrazi, koja se na primer, u Nemačkoj, a slično je u Republici Srpskoj, odnosno u BiH, može voditi kako protiv poznatog osumnjičenog, tako i u odnosu na nepoznatog „učinioca” krivičnog dela.

U onim krivičnoprocesnim sistemima koji imaju *dve istražne faze*, specijalne istražne tehnike se po pravilu sprovode u *prvoj istražnoj fazi*, kao što je to slučaj sa posebnim dokaznim radnjama u našem krivičnom postupku, koje se primarno preduzimaju tokom predistražnog postupka (shodno pravilima novog Zakonika o krivičnom postupku), a takav je slučaj na primer, i sa merama tajnog nadzora koje se u Crnoj Gori sprovode u izviđaju.² S druge strane, *dokazni rezultati* posebnih dokaznih radnji se svakako *koriste*, odnosno mogu se *koristiti u krivičnom postupku* (ako dođe do njegovog pokretanja), pa zbog toga koristimo i termin „dokazne tehnike“. Pored toga, neke specifične specijalne dokazne tehnike, odnosno određena modifikovana dokazna sredstva, se isključivo koriste u formalnom pokrenutom krivičnom postupku, kao što je to u našem zakonodavstvu slučaj sa ispitivanjem nekadašnjeg svedoka saradnika (prema ZKP-u iz 2001. godine), odnosno sada – *okrivljenog saradnika* (ZKP iz 2011. godine).³

1 Više o tome: M. Škulić, Organizovani kriminalitet – pojam, pojavni oblici i krivični postupak, Službeni glasnik, Beograd, 2015, str. 473.

2 Više o tome: M. Škulić, Krivično procesno pravo, CID, Podgorica, 2012, str. 276-277.

3 S obzirom da novi Zakonik o krivičnom postupku institut okrivljenog saradnika uređuje u sklopu jedne varijante stranačkog sporazuma, on se objašnjava u delu knjige koji se odnosi na osnovne krivičnoprocesne osobenosti suzbijanja organizovanog kriminaliteta, ali u teorijskom smislu nije

Određene posebne dokazne radnje imaju osnovnu zajedničku osobinu da predstavljaju određeni pravno dozvoljeni način potajnog prikupljanja podataka koji mogu imati dokazni značaj, te služenje izvesnim oblicima Zakonikom dozvoljenog „lukavstva“, „obmane“, odnosno „prevare“, što bi se naročito, kada je u pitanju prikriveni islednik moglo poistovetiti i sa jednom vrstom „špijunaže“, odnosno prikrivenog prikupljanja važnih podataka, ali ne u odnosu na drugu državu i njene organe, njenu vojsku, legalne organizacije i sl., već prvenstveno, u odnosu na pripadnike organizovanog kriminaliteta.

2. Osnovne osobenosti terorizma

Terorizam predstavlja oblik organizovane kriminalne delatnosti koja se odlikuje vršenjem akata nasilja, poput podmetanja eksploziva, izazivanja požara i preduzimanja drugih opšteopasnih radnji, te vršenja ubistava, atentata i otmičica, kao i drugih akata nasilja u odnosu na ljude i imovinu, radi zastrašivanja stanovništva i predstavnika vlasti, a u cilju nasilnog ostvarenja određenih pretežno političkih ciljeva.

Prema jednoj definiciji koja se često navodi,⁴ terorizam je „nezakonita primena sile ili nasilja prema ljudima ili imovini da bi se zastrašila ili suzbila državna vlast,⁵ civilno stanovništvo ili neki njegov deo, a u svrhu postizanja političkih ili društvenih ciljeva.“ Pošto se terorizam po pravilu ogleda u planskim, organizovanim i sistematskim aktivnostima, njega najčešće praktikuju pripadnici terorističkih organizacija, a retko se javlja kao potpuno individualna delatnost.⁶

sporno da i sada, tj. u svetlu nove zakonske regulative, ispitivanje okrivljenog saradnika spada u vid posebne dokazne radnje, bez obzira što se takva radnja u samom Zakoniku o krivičnom postupku (koji sada i formalno poznaje podelu na opšte i posebne dokazne radnje), ne svrstava među posebne dokazne radnje.

4 Radi se o oficijelnoj definiciji FBI-aja – The American Terrorism Research Centre.

5 Ovde se koristi termin „government“, („Vlada“), ali se tu u duhu našeg jezika, ali i s obzirom na smisao kako navedene definicije, tako i pravila našeg pravnog sistema, što je slično i u drugim kontinentalno-evropskim pravnim sistemima, u stvari, misli na „državu“, odnosno državnu vlast.

6 Individualna teroristička delatnost nije česta i prvenstveno je vezana za povremeno delovanje nekadašnjih članova terorističkih organizacija, koji se ponekad samostalno aktiviraju nakon dužeg vremena nedelovanja i u situaciji kada je njihova organizacija praktično već nestala, odnosno uništena. Pored toga, ponekad se i pojedinci iz određenih psihopatoloških ili čak ekstremno idealističkih pobuda, mimo ikakve organizacije, potpuno samostalno i individualno upuštaju u vršenje terorističkih akata. Tipičan primer je tzv. unobomber u SAD, koji je nekada bio veoma talentovani naučnik, vrstan poznavalac hemije i fizike, a koji se potom razočaran u društvo, povukao u potpunu izolaciju, živeći u pustim planinskim krajevima, odakle je počeo da na adrese drugih naučnika, za koje je smatrao da su štetni po društvo, te da povlađuju industriji koja je militaristička i anti-kološka, kao i nekim političarima, šalje eksplozivne pakete i pisma. Uhvaćen je nakon dužeg vremena i čitave serije eksplozija od kojih su mnogi ljudi ubijeni ili osakaćeni, te osuđen i pogubljen.

Mada je svoju izrazitu ekspanziju doživeo u drugoj polovini 20. veka, kao i poslednjih decenija tog prošlog veka, a u drastičnom obliku početkom 21. veka, terorizam nije nova pojava. Istorija je puna primera terorističkog delovanja, a u literaturi se ističe da je „raniji terorizam nastojao da ometa tada moćne državne vlade, dok današnji terorizam pokušava da vlade ucenjuje i čak primora na delimičnu kapitulaciju.”⁷ Inače, neki autori kada pišu o teroristima i njihovom delovanju koriste i metaforičan izraz *filozofija bombi*,⁸ na šta ćemo se osvrnuti i u daljem tekstu. Terorizam u najširem smislu (lat.: *teror – strah, užas*), predstavlja metod borbe za ostvarenje političkih ciljeva putem nasilja, zastrašivanja, otmica, ucena i sl., a sam pojam terorizma je sporan kako u praksi, tako i u zakonodavstvu, s tim da se u stranom krivičnom pravu kod krivičnih dela terorizma najčešće kumulativno traže dva elementa, jedan objektivni, a drugi subjektivni: da je preduzeta neka opšteopasna radnja i da postoji namera zastrašivanja građana, po pravilu iz političkih motiva.⁹

Terorizam se u Krivičnom zakoniku Srbije (član 391), definiše na sličan način kao što je to uobičajeno i u drugim savremenim krivičnim zakonodavstvima. Terorizam se sastoji u nizu alternativno propisanih radnji, gde spadaju: 1) napad na život, telo ili slobodu drugog lica; 2) izvršenje otmice ili uzimanje talaca; 3) uništavanje državnog ili javnog objekta, saobraćajnog sistema, infrastrukture uključujući i informacione sisteme, nepokretnu platformu u epikontinentalnom pojasu, opšte dobro ili privatnu imovinu na način koji može da ugrozi živote ljudi ili da prouzrokuje znatnu štetu za privredu; 4) izvršenje otmice vazduhoplova, broda ili drugih sredstava javnog prevoza ili prevoza robe; 5) proizvodnja, posedovanje, nabavljanje, prevoženje, snabdevanje ili upotrebljavanje nuklearnog, biološkog, hemijskog ili drugog oružja, eksploziva, nuklearnog ili radioaktivnog materijala ili uređaja, uključujući i istraživanje i razvoj nuklearnog, biološkog ili hemijskog oružja; 6) ispuštanje opasne materije ili prouzrokovanje požara, eksplozije ili poplave ili preduzimanje druge opšteopasne radnje koje mogu da ugroze život ljudi; te 7) ometanje ili obustavljanje snabdevanja vodom, električnom energijom ili drugim osnovnim prirodnim resursom koje može da ugrozi život ljudi.

Nije dovoljno da se preduzme neka od nabrojanih radnji koje su alternativno propisane, pa da se time izvrši krivično delo terorizma, već je potrebno da kod učinioca postoji i poseban subjektivni element, a to je posebna *teroristička*

7 F. Würdermann, *Terorismus – Motive, Tter, Strategien*, „R.Piper & Co. Verlag”, München, Zürich, 1977, str. 90.

8 W. Laquer, *Terorism*, „Little, Brown and Company”, Boston – Toronto, 1977, str. 21.

9 Z. Stojanović, *Komentar Krivičnog zakonika*, Službeni glasnik, Beograd, 2012., str. 680.

namera.¹⁰ Učinilac prilikom preduzimanja neke od alternativno propisanih radnji, mora postupati u nameri da ozbiljno zastraši stanovništvo, ili prinudi Srbiju, stranu državu ili međunarodnu organizaciju da nešto učini ili ne učini, ili učinilac ima nameru da ozbiljno ugrozi ili povredi osnovne ustavne, političke, ekonomske ili društvene strukture Srbije, strane države ili međunarodne organizacije.

3. Posebne dokazne radnje u Zakoniku o krivičnom postupku Srbije

Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije usvaja implicitnu podelu dokaznih radnji na opšte i posebne dokazne radnje, kao što je to prvi put u našoj legislativi učinjeno u Zakoniku o krivičnom postupku Srbije iz 2006. godine.¹¹ Prema jednoj teorijskoj podeli,¹² „posebne mere”, pod kojima se praktično podrazumevaju posebne dokazne radnje, se dele na: „mere infiltracije i mere opservacije”, pa se tako navodi da u „našem zakonodavstvu *posebne operativne mere policijske infiltracije* obuhvataju: angažovanje prikrivenog islednika, sklapanje simulovanih pravnih poslova i pružanje simulovanih usluga, dok su *mere tajne opservacije*: nadzor i snimanje telefonskih i drugih razgovora i komunikacija drugim tehničkim sredstvima, kontrola poslovnih i ličnih računa osumnjičenog i kontrolisana isporuka.”¹³

U posebne dokazne radnje se u krivičnom procesnom zakonodavstvu Srbije svrstavaju one aktivnosti koje se po pravilu, smatraju tzv. specijalnim istražnim tehnikama, a zakonodavac u odnosu na takve radnje prvo reguliše određena opšta pravila, da bi zatim konkretnim normama uredio pravila po koji-

10 Namera se u nekim zakonodavstvima poistovećuje sa umišljajem, dok se u nemačkoj teoriji najčešće smatra najvišim stepenom umišljaja (umišljaj prvog stepena), ili posebnom vrstom umišljaja, a kod nas je ona imanentna određenim krivičnim delima, kao poseban subjektivan element, koji podrazumeva da kao oblik krivice mora postojati direktan umišljaj, koji se pri tom, takvim zahtevom da se krivično delo čini u određenoj nameri, još dodatno ciljno usmerava i pojačava, pre svega, u odnosu na njegovu voljnu (voluntativnu) komponentu. Uvek kada se krivično delo čini u određenoj nameri, to po definiciji naglašava subjektivnu komponentu krivičnog dela, odnosno krivicu, što je potpuno suprotno, određenim relativno retkim primerima „objektivizacije“ odgovornosti za krivično delo. Više o tome: J. Ćirić, Objektivna odgovornost u krivičnom pravu, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2008, str. 11-12.

11 Više o tome: M. Škulić, Komentar Zakonika o krivičnom postupku, Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 475-476.

12 Ovde treba imati u vidu da je navedena veoma interesantna teorijska podela, tj. svrstavanje posebnih dokaznih radnji iz našeg krivičnog procesnog zakonodavstva u te dve osnovne kategorije, napravljena u skladu sa ranije važećim Zakonikom o krivičnom postupku Srbije iz 2001. godine.

13 T. Lukić, Dokazne radnje u krivičnom postupku, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2011, str. 25.

ma se sprovode pojedine posebne dokazne radnje. Suštinski, tj. u smislu da se takvom vrstom i načinom izvođenja dokaza, bitno odstupa od opštih procesnih pravila, u posebnu dokaznu radnju spada i ispitivanje okrivljenog saradnika, te ispitivanje osuđenog saradnika, ali smo shodno zakonskoj sistematici, te činjenici da se tu formalno više ne radi o oblicima tzv. kooperativnih svedoka (nekadašnji svedoci saradnici), ovu problematiku obradili u delu knjige koji se odnosi na oblike stranačkog sporazumevanja u krivičnom postupku: 1) sporazum o svedočenju okrivljenog i 2) sporazum o svedočenju osuđenog.

Posebne dokazne radnje mogu se odrediti kada su kumulativno ispunjene dve pretpostavke, od kojih se jedan odnosi na *vrstu krivičnog dela*, a drugi na postojanje odgovarajućih *dokaznih teškoća*. To znači da istovremeno moraju egzistirati sledeća *dva uslova*: 1) potrebno je postojanje osnova sumnje da je lice na koje se takve radnje odnose, učinilo krivično delo koje spada u kategoriju krivičnih dela u pogledu kojih su moguće posebne dokazne radnje („posebno krivično delo”), te 2) neophodno je da se na drugi način ne mogu prikupiti dokazi za krivično gonjenje ili bi njihovo prikupljanje bilo znatno otežano. Posebne dokazne radnje se *izuzetno* mogu odrediti i prema licu za koje postoje osnovi sumnje da *priprema* neko od „posebnih” krivičnih dela, ukoliko postoji neki od dva *alternativno* propisana razloga: 1) kada okolnosti slučaja ukazuju da se na drugi način krivično delo ne bi moglo otkriti, sprečiti ili dokazati ili 2) kada bi to izazvalo nesrazmerne teškoće ili veliku opasnost.

Mogućnost primene posebnih dokaznih radnji i u odnosu na pripremanje, a posebno u odnosu na pokušaj krivičnih dela u pogledu kojih su takve radnje i inače, moguće, nije sporna bez obzira što u krivičnopravnom smislu nije uvek moguće kažnjavanje za pripremanje,¹⁴ kao i za pokušaj tih krivičnih dela (mada je pokušaj u najvećem broju slučajeva, s obzirom na propisanu kaznu za ta krivična dela, svakako kažnjiv), jer osnov za primenu mera tajnog nadzora ovde nije kažnjivost određenog stadijuma u izvršenju krivičnog dela kao takvog, već potreba da se određeno krivično delo *u prvom redu spreči*, što je uostalom, i primarni zadatak nadležnih državnih organa.¹⁵ Kada se radi o pripremanju, ako nije u pitanju kažnjivo pripremanje krivičnog dela, onda se lice u odnosu na koje je konkretna mera tajnog nadzora preduzeta neće goniti za samo pripremanje krivičnog dela, ukoliko nije došlo do realizacije neke naredne faze u ostvarenju krivičnog dela koja je kažnjiva, ali će se to lice krivično goniti za druga krivična

14 Više o tome: Z. Stojanović, Komentar Krivičnog zakonika, Službeni glasnik, Beograd, 2012, str. 132-133.

15 Više o tome: M. Škulić, Komentar Zakonika o krivičnom postupku Crne Gore, Misija OEBS-a u Crnoj Gori i Ministarstvo pravde Crne Gore, Podgorica, 2009, str. 485-487.

dela u odnosu na koja su primenom mera tajnog nadzora prikupljeni dokazi da ih je učinio, ali samo pod uslovom da takva krivična dela spadaju u delokrug krivičnih dela u pogledu kojih je moguće preduzimanje posebnih dokaznih radnji.

Posebne dokazne radnje mogu se odrediti u pogledu niza krivičnih dela:

1) za krivična dela koja su posebnim zakonom svrstana u nadležnost javnog tužilaštva posebne nadležnosti, gde spadaju krivična dela organizovanog kriminala i druga tzv. posebno teška krivična dela, te krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom; te 2) za niz *taksativno nabrojanih krivičnih dela*, koja su s obzirom na osnovne krivičnoppravne kriterijume (tj. prema zakonskoj sistematici koja se ogleda u podeli na glave Krivičnog zakonika), prilično heterogenog karaktera, a tu spadaju: teško ubistvo (član 114. Krivičnog zakonika), otmica (član 134. Krivičnog zakonika), pranje novca, neka koruptivna krivična dela itd. Poseban je naravno, značaj preduzimanja posebnih dokaznih radnji kada se radi o krivičnim delima terorističkog karaktera, za koja je tipično da se otežano mogu otkrivati i dokazivati primenom klasičnih dokaznih metoda.

U pogledu posebne dokazne radnje *angažovanje prikrivenog islednika*, nešto je *sužen materijalni uslov* u odnosu na ostale posebne dokazne radnje, jer se ta posebna dokazna radnja može odrediti samo za krivično delo organizovanog kriminala, ili u pogledu krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom. Posebne dokazne radnje se i formalno izričito određuju u *ultima ratio* smislu, pa će tako, prilikom odlučivanja o određivanju i trajanju posebnih dokaznih radnji organ postupka posebno ceniti da li bi se isti rezultat mogao postići na način kojim se manje ograničavaju prava građana.

3.1. Osnovna pravila tajnog audio i video nadzora u ZKP-u Srbije

Zakonik o krivičnom postupku Srbije poznaje *dva vida* tajnog audio i video nadzora, s tim da za jedan od tih vidova (kao što se to detaljnije objašnjava u daljem tekstu), uopšte i nije izvesno da se može odnositi i na audio nadzor. Radi se o sledećim posebnim dokaznim radnjama: 1) tajni nadzor komunikacije i 2) tajno praćenje i snimanje.¹⁶

Tajni nadzor komunikacije se može odrediti ako je ispunjen *opšti materijalni uslov* za preduzimanje posebnih dokaznih radnji i uz ispunjenje posebnog formalnog uslova. Formalni uslov se sastoji u *odluci* suda, čije se donošenje formalno inicira *predlogom* javnog tužioca. Na obrazloženi predlog javnog tužioca

16 Više o tome: M. Škulić, Krivično procesno pravo, osmo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2015, str. 243-244.

sud može odrediti nadzor i snimanje komunikacije koja se obavlja putem telefona ili drugih tehničkih sredstava ili nadzor elektronske ili druge adrese osumnjičenog i zaplenu pisama i drugih pošiljki. Odluku donosi sudija za prethodni postupak u formi obrazložene naredbe, koja sadrži sledeće elemente: raspoložive podatke o licu prema kojem se tajni nadzor komunikacije određuje, zakonski naziv krivičnog dela, označenje poznatog telefonskog broja ili adrese osumnjičenog, odnosno telefonskog broja ili adrese za koju postoje osnovi sumnje da je osumnjičeni koristi, razloge na kojima se zasniva sumnja, način sprovođenja, obim i trajanje posebne dokazne radnje.

Zakonodavac trajanje tajnog nadzora komunikacije određuje na dva načina: 1) faktičkim rokom koji se temelji na *ultima ratio* prirodi ove posebne dokazne radnje, što se svodi na dužnost prekidanja sprovođenja nadzora čim prestanu razlozi za njegovu primenu, te 2) formulisanjem posebnih maksimalnih rokova formalne prirode (određenih u mesecima), u okvirima kojih se jedino i može ispoljiti prethodno navedeni faktički rok trajanja ove posebne dokazne radnje. Tajni nadzor komunikacije može trajati tri meseca, a zbog neophodnosti daljeg prikupljanja dokaza, trajanje ove posebne dokazne radnje se može produžiti najviše za još tri meseca, što se svodi na sledeću formulu: $3m + 3m = \text{maksimalno } 6 \text{ meseci}$. Ako se tajni nadzor komunikacije odnosi na krivična dela svrstana u nadležnost javnih tužilaštava posebnih nadležnosti, tajni nadzor se može izuzetno produžiti još najviše dva puta u trajanju od po tri meseca, što se može ilustrovati sledećom formulom: $3m + 3m + 3m + 3m = \text{maksimalno } 12 \text{ meseci}$.

Naredbu o tajnom nadzoru komunikacije izvršava odgovarajući državni organ. To alternativno može da bude: policija, Bezbednosno-informativna agencija ili Vojno-bezbednosna agencija. Stvar je slobodne ocene organa koji određuje ovu posebnu dokaznu radnju, tj. sudije za prethodni postupak, a na osnovu predloga javnog tužioca, kojem će od tih alternativno nabrojanih državnih organa, biti povereno izvršenje tajnog nadzora komunikacije, ali bi se po logici stvari, ovde morao imati u vidu primarni delokrug rada tih organa, pa bi se tako na primer, onda kada se radi o osnovima sumnje da je učinjeno krivično delo koje spada u tzv. klasičan organizovani kriminalitet, sprovođenje posebne dokazne radnje poverilo policiji, dok bi BIA sprovodila naredbu koja se tiče krivičnih dela protiv države, poput terorizma, napada na ustavno uređenje i sl., a VBA bi bila angažovana kada su u pitanju krivična dela protiv vojske Srbije. S druge strane, u ovom pogledu ipak nema nikakvog posebnog formalnog pravila u Zakoniku, pa bi u nekim situacijama bila stvar i odgovarajuće taktičke procene kojem će se od tih alternativno nabrojanih državnih organa, poveriti sprovođenje konkretnog tajnog nadzora komunikacija. O spro-

vođenju tajnog nadzora komunikacije sačinjavaju se dnevni izveštaji koji se zajedno sa prikupljenim snimcima komunikacije, pismima i drugim pošiljkama koje su upućene osumnjičenom ili koje on šalje dostavljaju sudiji za prethodni postupak i javnom tužiocu na njihov zahtev. Poštanska, telegrafska i druga preduzeća, društva i lica registrovana za prenošenje informacija dužna su da državnom organu koji izvršava naredbu o tajnom nadzoru komunikacije, omoguće sprovođenje nadzora i snimanja komunikacije i da, uz potvrdu prijema, predaju pisma i druge pošiljke.

Tajno praćenje i snimanje predstavlja poseban vid prikrivenog delovanja u odnosu na osumnjičenog, koje u nekim svojim aspektima, tj. onda kada se radi o *snimanju* ima istovremeno i obeležja tajnog video nadzora. Kao što ćemo to objasniti u daljem tekstu, sporno je da li se u okviru ove posebne dokazne radnje može sprovoditi i tajni audio nadzor. Iako se po svemu sudeći čini da su pisci teksta novog ZKP-a, odnosno nacрта iz kojeg je proistekao novi Zakonik, smatrali da bi ova radnja mogla da se proteže i na tajni audio nadzor, tako što bi pod snimanjem podrazumevalo kako *vizuelno*, snimanje u vidu pravljenja video i fotografskog materijala, tako i *tonsko snimanje*, odnosno beleženje razgovora osoba koje su objekt (meta) tajnog praćenja i snimanja, čini se da to nije sasvim izvesno, a odgovor na to važno pitanje će u krajnjoj liniji morati da pruži sudska praksa, a u jednom momentu verovatno i Ustavni sud.

Praćenje lica uopšte, a pre svega osumnjičenog, je inače, do sada, tj. do uvođenja te radnje u novi ZKP Srbije iz 2011. godine, smatrano jednom od klasičnih tzv. *operativnih radnji*.¹⁷ Jedini mogući *ratio legis* za svrstavanje takve klasične operativne policijske radnje,¹⁸ tj. radnje koja sama po sebi ne ostvaruje neki poseban dokazni kredibilitet, već služi pribavljanju relevantnih informacija za razjašnjenje krivičnog dela ili čak njegovo sprečavanje u veoma ranim fazama policijskog angažovanja (što znači u pretkrivičnom postupku prema našem decenijama važećem krivičnom procesnom zakonodavstvu, odnosno u predistražnom postupku prema pravilima Zakonika iz 2011. godine), bi mogao biti u povezivanju praćenja sa „snimanjem”, tj. omogućavanju da snimci napravljeni tokom praćenja mogu ostvarivati potreban dokazni kredibilitet u krivičnom postupku. Pitanje je da li je ovo bilo neophodno, jer bi se

17 Više o tome: Ž. Aleksić i M. Škulić, *Kriminalistika*, sedmo izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013, str. 33-37.

18 U stvari, radi se samo pretežno i po pravilu, o „policijskoj“ radnji, jer policija u praksi zaista i realizuje većinu praćenja, ali takvu radnju sprovode i drugi organi čija je delatnost slična policijskoj, kada se radi o određenim situacijama, odnosno određenim vrstama krivičnih dela, radi čijeg se razjašnjenja takva radnja preduzima, kao što je to na primer, slučaj sa tajnim praćenjima koje realizuju Bezbednosno-informativna agencija, te Vojno-bezbednosna agencija.

fotografije i video materijal napravljen tokom praćenja i inače mogli koristiti kao specifični materijalni dokazi, čak i ako bi praćenje i dalje bilo operativna, a ne (posebna) dokazna radnja, u pogledu čega kod nas i sada već postoji i odgovarajuća praksa. Verovatno su tvorci zakonskog teksta u stvari, pre svega mislili na tonske snimke koji bi se takođe mogli napraviti tokom vršenja ove posebne dokazne radnje, te su zbog toga tajno praćenje i formalno svrstali u dokaznu kategoriju, ali nije uopšte izvesno da iz zakonskog teksta, ako se on pažljivo i striktno analizira i tumači, uopšte proizlazi mogućnost da se pod snimanjem u ovom slučaju podrazumeva i tonsko snimanje, tj. *tajno snimanje razgovora* lica koja su pod ovim vidom nadzora.

Kada je ispunjen *opšti materijalni uslov* uslov za preduzimanje posebnih dokaznih radnji na obrazloženi predlog javnog tužioca sud može odrediti tajno praćenje i snimanje osumnjičenog radi ostvarenja nekog od sledećih alternativno propisanih ciljeva: 1) otkrivanja kontakata ili komunikacije osumnjičenog na javnim mestima i mestima na kojima je pristup ograničen ili u prostorijama, osim u stanu; te 2) utvrđivanja istovetnosti lica ili lociranja lica ili stvari. Ovako definisani ciljevi tajnog praćenja i snimanja osumnjičenog predstavljaju *poseban i dodatni materijalni uslov* za određivanje ove posebne dokazne radnje. Tajno praćenje se primarno odnosi na samog osumnjičenog, tj. lice u pogledu kojeg postoje osnovi sumnje da je učinio (odnosno pod određenim uslovima da priprema), neko od krivičnih dela u pogledu kojih je moguće sprovođenje posebnih dokaznih radnji, ali se sekundarno ova posebna dokazna radnja može usmeriti i na druga lica, odnosno lokacije povezane sa tim licima. Mesta ili prostorije odnosno prevozna sredstva drugih lica mogu biti predmet tajnog nadzora i snimanja samo ako je verovatno da će osumnjičeni tu biti prisutan ili da koristi ta prevozna sredstva.

Formalni uslov za tajno praćenje i snimanje osumnjičenog se svodi na neophodnost postojanja obrazložene naredbe, koju donosi sudija za prethodni postupak. Iako to u Zakoniku o krivičnom postupku nije striktno naglašeno, sudija za prethodni postupak ovakvu naredbu po logici stvari, donosi samo na predlog nadležnog javnog tužioca. Ovo proizlazi kako iz opšte procesne logike, da se sud u sličnim situacijama aktivira po zahtevu drugog procesnog subjekta, a to je ovde javni tužilac kao onaj subjekt kojem je poverena dominantna uloga u predistražnom postupku (u kojem se praktično po pravilu i sprovodi ova posebna dokazna radnja), kao i u istrazi koju on vodi, dok s druge strane, bez takvog predloga, odnosno uopšte bez odgovarajuće procesne inicijative subjekta koji nastoji da razjasni krivično delo i prikupi potrebne dokaze, sudija za prethodni postupak ne bi ni mogao biti u prilici da uopšte ima bilo kakva saznanja o potrebi izdavanja takve naredbe, jer taj oblik sudske funkcionalne

nadležnosti više nije u aktivnoj istražnoj funkciji, kao što je to bio slučaj sa nekadašnjim (i još uvek „sadašnjim” kada se radi o još uvek važećem ZKP-u iz 2001. godine), istražnim sudijom.

Naredba o tajnom praćenju i snimanju osumnjičenog sadrži sledeće obavezne elemente: 1) podatke o osumnjičenom, 2) zakonski naziv krivičnog dela, 3) razloge na kojima se zasniva sumnja, 4) označenje prostorija, mesta ili prevoznog sredstva, ovlašćenje za ulazak i postavljanje tehničkih uređaja za snimanje, način sprovođenja, te 5) obim i trajanje posebne dokazne radnje. Tajno praćenje i snimanje može trajati tri meseca, a zbog neophodnosti daljeg prikupljanja dokaza može se produžiti najviše za još tri meseca. Ako je reč o krivičnim delima koja spadaju u delokrug aktivnosti javnih tužilaštava posebne nadležnosti,¹⁹ tajno praćenje i snimanje može se izuzetno produžiti još najviše dva puta u trajanju od po tri meseca. To znači da ova posebna dokazna radnja, onda kada se radi o većini krivičnih dela u pogledu kojih je moguće preduzimanje posebnih dokaznih radnji, traje najviše šest meseci ($3m + 3m = 6m$), a kada su u pitanju krivična dela organizovanog kriminala ili krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, tada tajno praćenje i snimanje može trajati duplo duže ($3m + 3m + 3m + 3m = 12$ meseci). Ova posebna dokazna radnja se u pogledu njenog trajanja i dodatno reguliše u *ultima ratio* smislu, pa je tako, propisano da se sprovođenje tajnog praćenja i snimanja prekida čim prestanu razlozi za njegovu primenu.

Zakonodavac je, kada se radi o tajnom praćenju i snimanju u prostorijama koje nisu stanovi, regulisao i mogućnost ulaska u prostorije i postavljanje uređaja za snimanje, pri čemu se po logici stvari, misli na *tajni ulazak* i iako to nije striktno označeno u Zakoniku, jasno je da tu radnju mogu sprovesti samo subjekti kojima se i inače može poveriti neposredna realizacija ove posebne dokazne radnje, a to su ovlašćena službena lica policije ili pripadnici BIA-e, odnosno VBA-e. S druge strane, propust je zakonodavca što nije regulisao i *uklanjanje* uređaja za snimanje u prostorijama, jer ti uređaji ne bi smeli da u prostoriji ostanu neograničeno, samim tim što je trajanje ove posebne dokazne radnje (kao što je to prethodno već objašnjeno), limitirano određenim maksimalnim zakonskim rokovima. Ovako, tj. sa sadašnjim manjkom zakonske regulative, proizlazi da je uređaj za tajno snimanje moguće tajno montirati u prostoriji i to na osnovu izričitog ovlašćenja u okviru naredbe sudije za prethodni postupak da se u prostoriju tajno uđe i izvrši montiranje uređaja, a da potom uopšte nije potrebno takav uređaj i demontirati, nakon što „istekne rok” trajanja posebne dokazne radnje. To znači da bi takav uređaj mogao da u prostoriji ostane „za

19 Radi se o krivičnim delima iz člana 162. stav 1. tačka 1. Zakonika o krivičnom postupku.

sva vremena”, što je nedopustivo, čak i ukoliko bi se uređaj po prestanku trajanja posebne dokazne radnje, učinio neaktivnim, odnosno ne bi više faktički koristio.

Naredbu o tajnom praćenju i snimanju izvršava neki od sledećih alternativno navedenih državnih organa – policija, Bezbednosno-informativna agencija ili Vojno-bezbednosna agencija, a kojem će se konkretnom državnom organu poveriti sprovođenje ove posebne dokazne radnje se rešava u skladu sa prethodno već objašnjenim rezonom koji se odnosi i na realizaciju tajnog nadzora komunikacija. O sprovođenju tajnog praćenja i snimanja sačinjavaju se dnevni izveštaji koji se zajedno sa prikupljenim snimcima dostavljaju sudiji za prethodni postupak i javnom tužiocu, na njihov zahtev. Po završetku tajnog praćenja i snimanja shodno se postupa prema istim pravilima Zakonika koja se odnose na oficijelno dostavljanje sudiji za prethodni postupak snimaka i drugog materijala kao rezultata sprovedene posebne dokazne radnje, te potom dostavljanju tog materijala javnom tužiocu itd., kao što se čini i kada je reč o tajnom nadzoru komunikacija.

4. Sumarna uporednopravna analiza tajnog audio-video nadzora

Krivičnoprocesni sistemi svih savremenih pravnih država poznaju i određene oblike tajnog audio-video nadzora, a ovom prilikom ćemo se osvrnuti na primere iz nekoliko evropskih država.

U Nemačkoj, gde je nedavno bitno izmenjen i dopunjen ZKP (*Strafprozessordnung – StPO*), u delu koji se tiče tajnog audio i video nadzora,²⁰ primenjen je *taksativan* pristup prilikom određivanja „kruga” krivičnih dela u pogledu kojih je moguće odstupanje od zaštite diskrecije telefonskih i drugih razgovora.

Istovremeno, primenjen je prilično *ekstenzivan* pristup. Drugim rečima, u nemačkom krivičnom procesnom zakonodavstvu je znatno širi spisak krivičnih dela u pogledu kojih je moguće sprovođenje prisluškivanja i drugih sličnih oblika nadzora i tehničkog snimanja.²¹ U okviru opštih učenja o dokazima, smatra se da nove dokazne mogućnosti, gde spada i prisluškivanje telefonskih i drugih razgovora, svoj *ratio* imaju u potrebi lakšeg dokazivanja, nekih inače veoma teških krivičnih dela.²²

20 Više o nekadašnjem zakonskom rešenju u Nemačkoj u : Đ. Ignjatović i M. Škulić, Organizovani kriminalitet, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2010, str. 270-271.

21 Više o tome: C. Roxin, Strafverfahrensrecht, 25. Auflage, „Verlag C. H. Beck“, München, 1998, str. 281-287.

22 J. Brack und N. Thomas, Kriminaltaktik, „Richard Boorberg Verlag“, Struttgart, Munchen und Hannover, 1983, str. 12.

Za nadzor nad komunikacijom se ističe da posebno omogućava prikupljanje dokaza u vezi krivičnih dela organizovanog kriminaliteta, pri čemu se ne može napraviti čvrsta razlika između represivnih krivičnoprocesnih mogućnosti i pravnih mogućnosti preventivnog policijskog delovanja.²³ To praktično znači da se nadzorom nad sredstvima komunikacije – prisluškivanjem i snimanjem telefonskih razgovora, mogu obezbeđivati potrebni dokazi koji omogućavaju krivično gonjenje za već učinjena krivična dela, ali se tako može delovati i preventivno te sprečavati izvršenje planiranih krivičnih dela, ali naravno, samo ukoliko to planiranje predstavlja samo po sebi krivično delo za koje je moguće preduzeti prisluškivanje, ili kada se prisluškivanjem ostvarenim na zakonski način, sazna za pripremanje drugog krivičnog dela. U nemačkoj praksi se ističe da je poslednjih godina prisluškivanje telefonskih razgovora, usmereno na identifikaciju lica koje razgovara, preko telefonskog broja, često veoma otežano zbog korišćenja mobilnih telefona sa SIM karticama, gde podaci o korisniku određenog broja nisu dostupni (tzv. pri-paid sistem), kao i kada su korisnici stranci, odnosno ukoliko se upotrebljavaju inostrane mobilne veze, pa su radi rešavanja takvih problema predlagane i određene promene relevantnih odredbi ZKP-a.²⁴

Upotreba određenih tehničkih sredstava, kako za prisluškivanje, tako i u odnosu na tajno video snimanje i fotografisanje tokom sprovođenja prismotre (tajne opservacije), te mogućnost tajnog ugrađivanja sredstava za prisluškivanje i snimanje razgovora, postoji u Nemačkoj u skladu sa rešenjima posebnog zakona koji reguliše tu oblast – OrgKG – Zakon o suzbijanju nedozvoljene trgovine opojnim materijama i drugih formi organizovanog kriminaliteta,²⁵ s tim da su u literaturi u velikoj meri podeljena mišljenja o tome da li su mogućnosti prisluškivanja razgovora koje postoje u skladu sa tim zakonom, u potpunosti usklađene sa rešenjem iz § 100c Zakonika o krivičnom postupku Nemačke (StPO).²⁶ Već tokom rasprava o Nacrtu ovog posebnog zakona koji omogućava upotrebu tehničkih sredstava radi tonskog prisluškivanja stambenih prostorija, te video snimanje tokom prismotre, vođena je vrlo živa parlamentarna diskusija o tome da li su takva rešenja u neskladu sa ustavnim propisima, naročito kada je reč o preventivnim aktivnostima tog tipa.²⁷

23 E. Lücking, Die Strafprozessuale Überwachung des Fernmeldverkers – Eine rechtsvergleichende Untersuchung, „Max-Planck-Institut“, Freiburg im Breisgau, 1992, str. 14-15.

24 F. Thiede, Gertekennung eines Handys als Aknüpungspunkt für Telekommunikationsüberwachung, Kriminalistik, No. 3/03, Heidelberg, 2003, str. 165-166.

25 Gesetz zur Bekämpfung des illegalen Rauschgifthandels und anderer Erscheinungsformen der Organisierten Kriminalität (OrgKG).

26 Više o tome: J. König, Einsatz technischer Mittel nach par. 100c StPO, Kriminalistik, No. 5/98, Heidelberg, 1998, str. 349-350.

27 J. Meyer und W. Hetzer, Schulterschuß gegen Organisierte Kriminalität, Kriminalistik, No. 11/97, Heidelberg, 1997, str. 694-698.

Kada su ispunjeni potrebni zakonski uslovi, odgovorno lice u kompaniji koja se bavi pružanjem komunikacijskih usluga je dužno da uz saglasnost saveznog ministra za poštu i telekomunikacije omogući prisluškivanje i snimanje telefonskih razgovora, a u nemačkoj literaturi se ponekad postavljalo i pitanje nedovoljnog regulisanja određenih tehničkih, pravnih i finansijskih problema koji u vezi s ovim nastaju.²⁸

Inače, u nemačkoj praksi i teoriji se dosta raspravljalo i o mogućnostima preventivnog prisluškivanja telefonskih razgovora, posebno u vezi sa suzbijanjem organizovanog kriminaliteta. Naime, u nacrtu Zakona o suzbijanju nezakonite trgovine opojnim sredstvima i drugim pojavnim oblicima organizovanog kriminaliteta (OrgKG), kao i u nacrtu Zakona o izmenama Zakona o uređajima za daljinski prenos informacija (FAG), bilo je prvobitno predviđena mogućnost prisluškivanja i snimanja telefonskih razgovora, ukoliko je to potrebno za otklanjanje neposredne (sadašnje ili postojeće) opasnosti po život, telo ili slobodu nekog lica, ali takav predlog ipak nije prihvaćen, mada se danas u nekim radovima ističe da bi zakonska mogućnost preventivnog policijskog prisluškivanja telefonskih razgovora imala veliki značaj u odnosu na suzbijanje organizovanog kriminaliteta, za koji se u Nemačkoj ističe da postaje sve veći problem.²⁹ Pored toga i policijska praksa je dugo insistirala na proširenju mogućnosti za prisluškivanje telefonskih i drugih razgovora, ali i „ozvučenje” prostorija i vozila, ističući da mada prema oficijelnim statistikama broj obavljenih prisluškivanja u Nemačkoj, u proseku tokom jedne godine znatno viši nego u SAD, to faktički nije tako, jer se s jedne strane, u SAD zvanično statistički ne beleže sva zaista obavljenja prisluškivanja, a s druge strane, u toj zemlji je pod određenim uslovima moguće prisluškivanje i bez odluke suda, a koje se potom statistički ne beleži, što u Nemačkoj nije moguće.³⁰

U Nemačkoj se striktno razlikuje nekoliko vrsta tajnog audio i video nadzora: 1) nadzor i snimanje telekomunikacija, 2) prisluškivanje i snimanje razgovora koji se vode u stanovima i drugim prostorijama, 3) prisluškivanje i snimanje tehničkim sredstvima razgovora koji nisu namenjeni javnosti, a vode se izvan stana, 4) pribavljanje podataka o kontaktima putem sredstava telekomunikacije, 5) tajna prismotra uz tajno fotografisanje i video snimanje, te 6) utvrđivanje broja priključka mobilnog telefona i broja korišćene SIM kartice.

28 W. Weinem, Die strafprozessuale Überwachung der Telekommunikation, Kriminalistik, No. 11/95, Heidelberg, 1995, str. 735.

29 I. Weitemeier und W. Große, Telefonüberwachung aus preventivpolizeilichen Gründen, Kriminalistik, No. 5/97, Heidelberg, 1997, str. 335 i str. 338.

30 R. Rupprecht, Rechtstatsachen als Basis der OK-Gesetzgebung, Organisierte Kriminalitt, Bundeskriminalamt (Hg.), Wiesbaden, 1997, str. 75-76.

U Austriji je 1. januara 2008. godine stupio na snagu potpuno novi Zakonik o krivičnom postupku, za koji je karakteristično da uvodi niz fundamentalnih novina, poput uvođenja državno-tužilačke, odnosno policijske istrage, pod rukovodstvom državnog tužioca, pri čemu novi koncept u bitnom odgovara tradicionalnim zahtevima evropsko-kontinentalnog krivičnog procesnog prava. Video nadzor lica na otvorenom prostoru ili u javnim prostorijama, kao i obično slušanje razgovora koji se vode u javnosti i koje i inače, svako treće lice može da čuje, je moguće bez posebnih ograničenja (kao kada se na primer, radi o kamerama za nadzor u robnim kućama ili slušanju razgovora koji vode lica za susednim stolom u restoranu), dok na primer, montiranje uređaja na automobilu kojim se može ustanoviti njegovo kretanje u prostoru, podleže određenim zakonskim ograničenjima, isto kao što je i ugradnja uređaja za prisluškivanje razgovora u automobilu moguća jedino pod uslovima koji su u ZKP-u propisani za nadzor nad razgovorima koji se obavljaju u prostorijama.³¹

U skladu sa odredbom § 136 ZKP Austrije, optički i akustički nadzor lica je dozvoljen u sledećim slučajevima: 1) kada se radi o krivičnom delu otmice, 2) kada se primenjuje u vezi sa angažmanom prikrivenog islednika, 3) kod teških krivičnih dela – ukoliko se radi o krivičnom delu za koje je propisana kazna preko deset godina zatvora, ili ukoliko je u pitanju krivično delo terorističkog udruživanja, kao i kada se radi o organizovanom kriminalitetu i sl., pri čemu je neophodno da se radi o ultima ratio slučaju, što znači da je na drugi način nemoguće da se razjasni krivično delo ili bi to bilo značajno otežano.³² Moguće je i da se nadzor odnosi ne samo na osumnjičenog, već i na treće lice, bez saglasnosti tog trećeg lica, ukoliko se može očekivati da osumnjičeni stupi u kontakt sa njim (§ 136 Abs. 1 Z).

U Austriji je moguć i nadzor samo „objekta” (*Objektüberwachung*), što u stvari, predstavlja *prismotru*, koja je kod nas, pretežno operativnog karaktera, a u izvesnim elementima ovakva radnja asocira na tajno praćenje i snimanje koje je posebna dokazna radnja u Srbiji, u skladu sa novim Zakonikom o krivičnom postupku. Naime, kada se radi o prostorijama koje nisu stanovi i ne spadaju u pravno zaštićeni „stambeni prostor“, moguće je takve prostorije ili takve otvorene prostore, video nadzirati,³³ u cilju utvrđivanja kontakata između

31 S.Seiler, *Strafprozessrecht*, 10. überarbeitete Auflage, Facultas.wuv., Wien, 2009, str. 140-141.

32 Ibid., str. 142.

33 Kao što smo to prethodno objašnjavali, čini se da je kod nas sporno da li se u okviru tajnog praćenja i snimanja (posebna dokazna radnja regulisana novim Zakonikom o krivičnom postupku iz 2011. godine), mogu vršiti i tonska snimanja, ili je moguće jedino video, odnosno foto snimanje, a čini se da ipak pretežu argumenti u pravcu tvrdnje da na nivou sadašnje zakonske regulative nije moguće tonsko snimanje, slično kao što je to zakonom striktno uređeno u Austriji.

lica, odnosno ponašanja lica na tim prostorima, a to se može činiti kada se radi o potrebi razjašnjavanja bilo kog krivičnog dela, dakle bez obzira na vrstu i težinu krivičnog dela.³⁴ Video nadzor u stanovima, odnosno prostorijama koje se pravno štite kao stanovi (*durch das Hausrecht geschützten Raums*), je moguć samo u cilju razjašnjavanja umišljajnog krivičnog dela zaprećenog kaznom zatvora težom od jedne godine i samo ukoliko je držalac stana izričito odobrio takav nadzor, pri čemu je još neophodno i da se na drugi način, krivično delo ne bi moglo razjasniti ili bi to bilo znatno otežano.³⁵ Formalni uslov za tajni audio i video nadzor u Austriji je postojanje sudskog odobrenja, koje se daje na zahtev državnog tužioca, a ukoliko se radi o ulasku u prostorije radi montiranja uređaja za nadzor, tada je i za to potrebno posebno odobrenje suda, s tim da jedino u slučaju uzimanja talaca, kriminalistička policija može da započne sa sprovođenjem tajnog nadzora i bez odluke suda.³⁶

U Italiji se zakonom omogućava „presretanje” konverzacija okrivljenog i njegovih komunikacija, što uključuje prisluškivanje i snimanje telefonskih razgovora. S obzirom da to predstavlja ozbiljno odstupanje od prava na privatnost, ono može biti određeno samo u pogledu teških krivičnih dela i kada postoje ozbiljni razlozi za verovanje da je okrivljeni kriv,³⁷ a da pri tom, ne postoji drugi način prikupljanja dokaza.³⁸

Određivanjem vrste krivičnog dela (što se čini na prilično uopšten način, ali bez dileme da u krug tih krivičnih dela spadaju i ona koja predstavljaju oblike organizovanog kriminaliteta), te definisanjem razloga koji se odnose na procenu dokaznog značaja audio nadzora, utemeljen je *materijalni uslov* za odstupanje od Ustavom zaštićene (čl. 15) slobode i privatnosti korespondencije i komunikacije u Italiji. Pored toga, da bi se preduzele takve aktivnosti, neophodno je i postojanje određenog *formalnog uslova*, koji se ogleda u sledećem: 1) neophodno je postojanje odluke suda tokom preliminarne istrage i 2) potrebno je da se takva odluka donese na osnovu prethodno podnetog zahteva javnog tužioca, s tim da pod posebnim okolnostima, prisluškivanje može biti naređeno i od strane samog javnog tužioca, ali je on dužan da smesta o tome podnese

34 S. Seiler, op. cit., str. 142.

35 Ibidem.

36 Ibid., str. 143.

37 Ovakva formulacija ostavlja sumnju postojanja protivrečnosti u odnosu na dejstvo pretpostavke nevinosti, odnosno nalazi se u izvesnom neskladu sa pravom okrivljenog da se pretpostavljeno smatra nevinim, sve dok njegova krivica ne bude utvrđena pravnosnažnom sudskom presudom, što je inače striktno predviđena u italijanskom krivičnoprocesnom zakonodavstvu, a temelji se i na čl. 27. Ustava Italije i čl. 6(2) Evropske konvencije o ljudskim pravima.

38 C. Van den Wyngaert C. Gane, H. H. Kühne and F. M. Cauley, (deo koji je pisao P. Corso), op. cit., str. 245.

izveštaj sudiji koji je nadležan za preliminarnu istragu, koji tada takvu meru može da potvrdi ili da odbije njenu primenu.³⁹

5. Osnovne dokazne mogućnosti obaveštajnih službi i bezbednosnih agencija u odnosu na suzbijanje terorizma

Obaveštajne i bezbednosne službe su od ogromne važnosti za suzbijanje terorizma, a njihova delatnost se primarno svodi na prikupljanje i analitičku obradu relevantnih informacija, te konkretno preventivno, ali i represivno delovanje, onda kada su za to ispunjeni potrebni formalni i faktički uslovi.

Bezbednosno-informativna agencija je nastala 2002. godine tako što je nekadašnji Resor državne bezbednosti (RDB), kao nekadašnji segment Ministarstva unutrašnjih poslova, transformisan u posebnu agenciju. Tada je nekadašnji Resor državne bezbednosti funkcionalno i organizaciono izdvojen iz Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije (MUP), te je od njega formirana BIA.

Svojevrsni „predak“ Vojnobezbednosne agencije je kontraobaveštajna služba Vojske Srbije, koja je nastala iz nekadašnje Kontraobaveštajne službe (KOS) Vojske Jugoslavije (VJ). Reformom službi bezbednosti koja je sprovedena 2002. godine KOS je preimenovan u VBA. Vojno-bezbednosna agencija je pri tom i izmeštena iz Uprave bezbednosti Generalštaba tadašnje Vojske Jugoslavije, te stavljena pod direktnu kontrolu ministra odbrane.

Vojnoobaveštajna agencija je posebna obaveštajna službu Vojske Srbije koja se nalazi u sastavu Ministarstva odbrane. Specifično telo čije su osnovne funkcije koordinirajuće i usmeravajuće je Savet za nacionalnu bezbednost. On ima pravo i dužnost da koordinira i usmerava rad službi bezbednosti, a njegovi članovi su predsednik Republike, predsednik Vlade, ministri odbrane, unutrašnjih poslova i pravde, načelnik Generalštaba Vojske Srbije, kao i direktori službi bezbednosti.

Zakonom o VBA i VOA se Vojno-bezbednosnoj agenciji omogućava da vrši sledeće bezbednosne aktivnosti: 1) bezbednosna zaštita snaga, objekata, sredstava i aktivnosti; 2) bezbednosna zaštita tajnih podataka; 3) personalna bezbednost (bezbednosna provera određenih lica); 4) industrijska bezbednost; 5) bezbednosna zaštita informaciono-telekomunikacionih sistema i kriptozastite; 6) bezbednosna zaštita drugih subjekata sistema odbrane; te 7) vršenje ostalih poslova i zadataka bezbednosne zaštite.

VBA u okviru kontraobaveštajne zaštite deluje na odgovarajući način u odnosu na niz alternativno propisanih oblika ugrožavanja vojske: 1) otkriva,

39 Ibidem.

prati i onemogućava obaveštajno delovanje, subverzivne i druge aktivnosti stranih država, stranih organizacija, grupa ili lica usmerenih protiv Ministarstva odbrane i Vojske Srbije; 2) otkriva, prati i onemogućava unutrašnji i međunarodni terorizam, ekstremizam i druge oblike organizovanog nasilja usmerenih protiv Ministarstva odbrane i Vojske Srbije; 3) otkriva, istražuje i prikuplja dokaze za krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije, krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, krivična dela organizovanog kriminala, krivično delo pranje novca, kao i neka krivična dela korupcije i ako nisu rezultat delovanja organizovane kriminalne grupe, unutar Ministarstva odbrane i Vojske Srbije; 4) otkriva, istražuje i prikuplja dokaze za krivična dela kojima se ugrožavaju tajni podaci i krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka, propisana Krivičnim zakonikom, zakonom kojim se uređuje tajnost podataka, kao i drugim zakonima kada su navedena krivična dela usmerena protiv Ministarstva odbrane i Vojske Srbije; 5) planira, organizuje i sprovodi kontraobaveštajnu zaštitu lica, objekata, aktivnosti i tajnih podataka Ministarstva odbrane i Vojske Srbije; 6) prikuplja, analizira, obrađuje i procenjuje kontraobaveštajne podatke iz svoje nadležnosti; te 7) obavlja i druge kontraobaveštajne poslove i zadatke. Pored svega ovoga, VBA obezbeđuje i štiti svoje snage, pripadnike i objekte od protivpravnih radnji i pretnji.

Onda kada je to potrebno za ostvarenje nekog od svojih bezbednosnih ili kontraobaveštajnih zadataka, VBA ima pravo i dužnost da na odgovarajući način pribavlja potrebne informacije. Ta agencija je u okviru svojih nadležnosti zakonom ovlašćena da prikuplja podatke: 1) iz javnih izvora; 2) od fizičkih i pravnih lica; kao i 3) od državnih organa, organizacija i službi, te od imalaca javnih ovlašćenja. Zakonom o VBA i VOA je propisano i da je VBA ovlašćena da, u okviru svoje nadležnosti, tajno prikuplja relevantne podatke primenom posebnih postupaka i mera. Postoji niz takvih tzv. specijalnih istražnih tehnika, koje se primenjuju onda kada se podaci ne mogu prikupiti na drugi način ili je njihovo prikupljanje u vezi sa nesrazmernim rizikom po život i zdravlje ljudi i imovinu, odnosno sa nesrazmernim troškovima. Tu poseban značaj imaju razni oblici tajnog audio i video nadzora, tj. vidovi prisluškivanja i snimanja razgovora, koji se mogu preduzimati jedino na osnovu odluke nadležnog suda.

U skladu sa pravilima Zakonika o krivičnom postupku BIA i VBA, kao naravno i „klasična“ policija, imaju važnu ulogu u realizaciji određenih dokaznih radnji, a njihova funkcija je u osnovi „servisnog“ karaktera, tj. oni ne odlučuju neposredno o sprovođenju tih dokaznih radnji, već ih samo realizuju onda kada za to postoji neophodan Zakonikom definisan formalni uslov, tj. odluka nadležnog organa, što je najčešće sudija za prethodni postupak. Suštinski je značajnija uloga ovih agencija, ali i Vojno-obaveštajne agencije na operativnom nivou, tj. pre

svega, u pogledu prikupljanja relevantnih informacija, te njihovoj obradi i prosleđivanju drugim nadležnim državnim organima, koji onda mogu na temelju posedovanja kako podataka, tako i analitičkih zaključaka koji se na njima zasnivaju, da planiraju dalje preventivno, ali po potrebi i represivno delovanje.

Od posebnog je značaja delovanje bezbednosnih i obaveštajnih službi na *strategijskom nivou*, što predstavlja jedan aspekt posebne kriminalističke strategije usmerene na krivična dela terorističkog karaktera. Kriminalistička strategija predstavlja opšti, generalni i sistematski razvijen i usmeren pogled na osnovne osobenosti kriminaliteta, kako uopšte, tako i u odnosu na njegove pojedine forme, te sistemsko proučavanje osnovnih uzroka i pojava oblika kriminaliteta, kao i globalno planiranje, a potom i konkretnu realizaciju opštih oblika i načina reagovanja nadležnih državnih organa na kriminalitet kao pojavu ili neke njegove forme, bilo s obzirom na vrstu krivičnih dela (poput na primer, organizovanog kriminaliteta, privrednog kriminaliteta itd.), bilo s obzirom na kategoriju učinilaca krivičnih dela (kao što su na primer, krivična dela maloletnika, krivična dela serijskih učinilaca ili učinilaca iz navike i sl.), a moguće je da se radi i o kombinovanim formama, kako prema vrsti krivičnih dela, tako i prema kategoriji tipičnih učinilaca (gde na primer, spadaju određena osobena krivična dela nasilja, poput na primer nasilja u porodici), uz razvijanje najopštijih metoda podobnih za suzbijanje kriminaliteta kao pojave ili pojedinih oblika i vrsta kriminaliteta.⁴⁰ Kako je terorizam krivično delo koje se po definiciji odlikuje veoma specifičnim etiološkim i fenomenološkim karakteristikama, izuzetno je značajno i da se u odnosu na njegovo suzbijanje razvijaju specifične strategije, pa se tako može govoriti i o posebnoj strategiji suzbijanja/kontrole terorizma.

I ova posebna strategija se, kao i kriminalistička strategija uopšte, primarno razvija osamdesetih godina XX veka u Evropi, a najviše u Nemačkoj, kada je blagovremeno uočen ogroman značaj odgovarajućih *analiza* i *prognoza* za razvoj kriminalističke strategije, što je tih godina rezultiralo i određenim konkretnim akcijama na nivou EU, koje su se ticale razvoja specifičnih oblika saradnje, primarno kroz razmenu relevantnih informacija između nadležnih organa EU, a pre svega radi efikasnije zajedničke borbe protiv određenih oblika kriminaliteta, kao što je organizovani kriminalitet, privredni kriminalitet ili krivična dela u vezi sa drogama, kao i krivična dela terorističkog karaktera.

Može se govoriti o dva posebna podvida ili podvrste kriminalističko-strategijskog delovanja: 1) kriminalistička *analitika*, te 2) kriminalistička *prognostika*.

40 Više o tome: M. Škulić, Osnovi kriminalističke strategije, specijalni broj Revije za kriminologiju i krivično pravo, posvećene prof. dr. Ž. Aleksiću, Beograd, 2011, str. 71-98.

Zadatak analitike je da se brižljivim prikupljanjem i analizom svih relevantnih informacija unapred odrede tipične karakteristike kriminaliteta uopšte u određenoj zemlji ili području, odnosno tipične karakteristike određene vrste krivičnih dela i određenih kategorija učinilaca krivičnih dela na određenom području i u određenom vremenu.

Kriminalistička analitika se svodi na „skup metoda kojima se izučavaju krivična dela, učinioci, podaci koji ukazuju na trag o krivičnom delu i njegovom učiniocu, organizacija rada, primena odgovarajućih sredstava i metoda u radu u cilju uspešnog suzbijanja kriminaliteta na određenom području i u određenoj oblasti“ a zasniva se na „raščlanjenim podacima o učiniocu, krivičnom delu i okolnostima pod kojima je ono učinjeno“ pa se stoga, po logici stvari, kriminalistička analitika, u nužnoj meri temelji na kriminalističkoj informatici.⁴¹ Stoga se u nauci i ističe da je kriminalistika tesno povezana sa razvojem kibernetike, kompjuterskih baza podataka i analitičkih programa.⁴²

Kriminalistička prognostika se primarno zasniva na posedovanju i sistemskoj obradi statističkih podataka, ali i na valjanom korišćenju određenih opštih, kriminološko-fenomenoloških, kriminološko-etioloških, ali i generalnih kriminalističkih postavki, koje omogućavaju da se relativno precizno naprave odgovarajuće prognoze moguće i očekivane stope kriminaliteta, kako opšteg, tako i u odnosu na vrstu krivičnih dela, odnosno pojedine kategorije učinilaca.

Kriminalistička prognostika je delatnost koja obuhvata „predviđanje kriminaliteta“, pri čemu ona „za razliku od kriminološke prognostike, koja posmatra kriminalitet kao masovnu pojavu i predviđanje zasniva na statističkim izveštajima i primeni zakona verovatnoće, matematičkih i kibernetičkih metoda i dr. kriminalistička prognostika posmatra kriminalitet kroz prizmu individualnog ponašanja lociranog u bliskoj budućnosti, tako što „obuhvata prodiranje u tamnu brojku kriminaliteta, procenu strukture, obima, kretanja i tendencija kriminaliteta, kao i izvođenje zaključaka o ugroženosti pojedinim njegovim formama.“⁴³

Kada je reč o suzbijanju terorizma, ogroman značaj imaju kako kriminalistička analitika, tako kriminalistička prognostika, jer se tako omogućava brzo, efikasno i sistematsko sagledavanje trenutnog stanja u smislu pre svega, procene stepena realne ugroženosti od terorizma, ali se takođe, izvode i argumentovani zaključci o budućem mogućem/očekivanom stepenu ugroženosti, a na temelju čega se planiraju i realizuju konkretne preventivno/represivne aktivnosti nadležnih organa.

41 Ž. Aleksić i Z. Milovanović, *Kriminalistika*, Partenon, Beograd, 1994, str. 54.

42 B. Simonović, *Kriminalistika*, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, 2004, str. 13.

43 Ž. Aleksić i Z. Milovanović, op. cit., str. 55-56.

6. Terorističko delovanje kao oblik „filozofije bombi“

Izraz „filozofija bombi“ potiče iz stručne literature o terorizmu i teroristima.⁴⁴ „Filozofi“ koji govore „jezikom bombi“ „seju“ teror da bi „požnjeli“ političke „plodove“.⁴⁵ Braneći građane i sebe država mora biti energična, ali i veoma pažljiva da ne bi izazvala i kontraefekte. Države su sklone da opravdano gnevne zbog pogibije nevinih ljudi, beskrupuloznosti i drskosti terorista upotrebe „prekomernu“ silu, ali baš to predstavlja snažan generator novih terorističkih napada. Teroristi tada od svojih „palih boraca“ prave „ikone“ i „heroje“, regrutuju nove i još fanatičnije pripadnike i deluju još surovije. Kada uz teroriste u akciji policijskih ili vojnih snaga stradaju i nevini građani, to tek predstavlja pravi „džek pot“ za teroriste, koji tada dobijaju priliku da dodatno raspiruju mržnju prema državi i onima koji državu brane. Zato borba protiv terorizma mora biti veoma energična, ali i izuzetno selektivna.

Ako je država uspešna u eliminisanju terorista, ili kad raspolaže moćnim oružanim snagama, to može dovesti do sasvim novih i vrlo malignih formi terorizma, koje proizlaze iz „osećaja frustriranosti“ terorista, koji na drugi način ne mogu postići svoje ciljeve, a pri tom su izuzetno fanatizovani i spremni da postanu „mučenici“. Tipičan primer su bombaši-samoubice.

Za teroriste je tipično da ih motiviše mržnja, koja se, kada je reč o šovinističko-separatističkim organizacijama, fokusira na državu u odnosu na koju se teži „nacionalnom oslobođenju“. Na primer, nesumnjivo je da i albansku „OVK“ pokreće mržnja prema srpskoj državi, ali i prema Srbima i svima koji nisu Albanci, kao i prema Albancima koji su lojalni Srbiji. Ova mržnja u osnovi je iracionalna i na njoj zasnovani zločini imaju komponentu suprotnu „zdravom razumu“ koja otežava potpuno suzbijanje terorizma, jer teroristi rezonuju „crno-belo“ i po sistemu „mi ili oni“, što je prepreka mirnom rešenju konflikta.

Terorizmom se po definiciji ostvaruju politički ciljevi i vrlo je tipično da većina terorističkih organizacija ima strane „sponzore“. Iza hrvatskih ustaša koji su izvršili atentat na jugoslovenskog kralja Aleksandra Karađorđevića u Marselju, stajale su tadašnje fašističke države – Italija i Mađarska. Pripadnici ultraleve nemačke terorističke organizacije „Frakcija Crvene armije“ („RAF“) imali su podršku istočnonemačkog štagija. Kao što se kaže da „iza svakog uspešnog muškarca stoji žena“, moglo bi se reći da iza svake iole dugovečne terorističke organizacije stoji/e neka/e država/e.

44 W. Laquer, *Terorismus*, „Athenaum Verlag“, Regensburg, 1977, str. 22.

45 Uporedi: M. Škulić, *Filozofija bombi*, tekst objavljen u *Politici*, dostupno na sajtu – <http://www.politika.rs/scc/clanak/96444/Filozofija-bombi>.

Teroristički akti uvek imaju „poruku”. Nekada teroristi imaju sasvim konkretne zahteve, a nekada se poruka „čita između redova”. Građanima se najčešće poručuje da nisu bezbedni i da ih država ne može potpuno zaštititi. Suočene sa terorističkom pretnjom, a naročito reagujući na konkretne terorističke akte, snage bezbednosti moraju odgovoriti svojom „porukom” teroristima, ali i građanima. Teroristi se moraju brzo suočiti sa sopstvenom ranjivošću, a država i sa teroristima, ali i svojim građanima mora pokazati svoju punu snagu. To treba učiniti istim sredstvima i na iste načine na koji to čine i druge demokratske pravne države. Postoji puno valjanih primera za to.

7. Zaključna razmatranja

Terorizam dominantno nastaje kao izraz delovanja četiri *osnovna faktora*:

1) Izvestan broj ljudi koji pripadaju određenoj socijalnoj,⁴⁶ nacionalnoj ili verskoj grupaciji teže ostvarivanju određenih ciljeva koje smatraju korisnim ili neophodnim za klasu, naciju ili veru kojoj objektivno pripadaju ili čijim se pripadnicima, odnosno zaštitnicima smatraju.

2) Ostvarenje ciljeva kojima se teži je nemoguće ili je veoma teško ostvarivo u postojećim normativnim okvirima pravnog sistema konkretne države, tj. s obzirom na zakonska i ustavna pravila.

3) Država u kojoj, ili na uštrb kojoj se teži da ostvarivanju određenih ciljeva, ne prihvata takve ciljeve i aktivno im se suprotstavlja.

4) Državni aparat je snažniji od pojedinaca ili grupacija, koji žele ostvarenje tih ciljeva, što onda dovodi do određenog stepena specifične frustracije onih čiji se ciljevi ne ostvaruju, a iz koje i izrastaju terorističke organizacije, koje su nemoćne da se državi suprotstave frontalno i masovno, opredeljuju za teror-

46 U suštini je veoma diskutabilna realna socijalna pripadnost terorista, kada se radi o borbi određenih terorističkih grupacija za ostvarenje odgovarajućih klasnih ciljeva, poput na primer, italijanske terorističke organizacije „Crvene brigade“ ili nemačke „Frakcije Crvene armije“ (RAF), jer ne samo da teroristi koji se bore za prava radničke u najvećem broju slučajeva sami nisu pripadnici te klase, a često potiču i iz bogatih porodica, već ni sama radnička klasa u osnovi nije prihvatala delovanje takvih organizacija „u njeno ime“ ili „za njen račun“. To važi i kada je u pitanju danas nesporna logistička i druga podrška bivšeg DDR režima pripadnicima RAF-a. Kada su u pitanju terorističke organizacije koje teže ostvarenju određenih nacionalno-separatističkih ciljeva ili se bore iz određenih verskih ubedenja, oni po pravilu, tj. skoro bez izuzetka, pripadaju konkretnoj naciji ili imaju odgovarajuću religijsku pripadnost, ali je i tada sporno u kojoj meri većina te nacije, odnosno ljudi određene vere prihvataju kako ciljeve terorista, tako i metode njihovog delovanja. Po pravilu, pripadnici nacije ili vere za čije se interese teroristi „bore“, ne prihvataju same terorističke organizacije, odnosno bar ne u većoj meri, jer čak i onda kada su pripadnici određene populacije saglasni sa deklarativnim ciljevima terorista, ne mogu prihvatiti načine ostvarenja tih ciljeva, jer su oni skopča

ističko delovanje, težeći da tako oslabe države, ili isprovociraju njenu suviše masovnu reakciju koja će pogoditi šire slojeve stanovništva, dovesti do masovnije pobune i tsl., što u opštem smislu znači da terorističke organizacije načelno žele da svojim delovanjem stvore uslove koji će pre ili kasnije dovesti do ostvarenja konkretnih ciljeva, koji su i osnovni motiv terorističkog delovanja.

U suprotstavljanju terorizmu se s jedne strane, moraju dobro poznavati osnovni faktori koji dovode do nastanka terorizma, a s druge strane, neophodno je odabrati najadekvatniji mehanizam njegovog suzbijanja. Braneći građane i sebe, država mora biti energična, ali i veoma pažljiva, da ne bi izazvala i kontra efekte. Države su sklone da opravdano gnevne zbog gubitaka života nevinih ljudi, beskrupuloznosti i drskosti terorista, upotrebe „prekomernu“ silu, ali baš to predstavlja snažan generator novih terorističkih napada, pa se tako brzo zatvara „krug“. Teroristi tada od svojih „palih boraca“ prave „ikone“ i „heroje“, regrutuju nove i još fanatičnije pripadnike i deluju još surovije.

Kada uz teroriste u akciji policijskih ili vojnih snaga, stradaju i nevini građani, to tek predstavlja pravi „Džek Pot“ za teroriste, koji tada dobijaju priliku da dodatno raspiruju mržnju prema državi i onima koji državu brane. Zato borba protiv terorizma mora biti veoma energična, ali i izuzetno selektivna. I onda kada je država uspešna u eliminisanju terorista, ili raspolaže moćnim oružanim snagama, to može dovesti do sasvim novih i vrlo malignih formi terorizma, koje proizlaze iz „osećaja frustriranosti“ terorista, koji na drugi način ne mogu postići svoje ciljeve, a pri tom su izuzetno fanatizovani i spremni da postanu „mučenici“. Tipičan primer su bombaši samoubice. Taj oblik terorizma je izuzetno težak za suzbijanje, a nastaje onda kada teroristi nemaju druge efikasne načine da naškode pojedinim državama, pre svega Izraelu na Bliskom Istoku, ali i SAD.

Za teroriste je tipično da ih motiviše mržnja, koja se, kada je reč o ideološkim organizacijama usmerava ka „klasnom neprijatelju“, dok se u pogledu šovinističko-separatističkih organizacija, mržnja fokusira na državu u odnosu na koju se teži „nacionalnom oslobođenju“. Nesumnjivo je da na primer i albansku „OVK“ pokreće mržnja prema srpskoj državi, ali i prema Srbima i svima koji nisu Albanci, kao i prema Albancima koji su lojalni Srbiji. Kako je ova mržnja u osnovi iracionalne prirode i zločini na njoj zasnovani imaju komponentu suprotnu „zdravom razumu“ koja otežava potpuno suzbijanje terorizma, jer teroristi, ali i njihovi budući „regruti“, rezonuju „crno-belo“ i po sistemu „mi ili oni“, što je prepreka mirnom rešenju konflikta.

Terorizmom se po definiciji ostvaruju politički ciljevi i vrlo je tipično da većina terorističkih organizacija ima strane „sponzore“. Iza hrvatskih ustaša koji su izvršili atentat na jugoslovenskog Kralja Aleksandra Karadorđevića u

Marselju, stajale su tadašnje fašističke države – Italija i Mađarska. Pripadnici ultra leve nemačke terorističke organizacije „Frakcija Crvene Armije“ („RAF“), su imali podršku istočnonemačkog štafija itd. Kao što se kaže da „iza svakog uspešnog muškarca stoji žena“, moglo bi se reći da iza svake iole dugovečne terorističke organizacije stoji/e neka/e država/e.

Terorizam se danas teško može efikasno suzbijati primenom „čiste“ vojne sile, na šta ukazuju i noviji istorijski primeri. To ne znači da vojne snage ne mogu da se uspešno koriste i u odnosu na suzbijanje terorizma. U suprotavljanju nekim oblicima terorizma se naravno, može koristiti i vojska, ali samo kao svojevrsni *ultima ratio*. Vojne obaveštajne službe uspešno se suprotstavljaju terorizmu, što između ostalog, predstavlja i jedan od njihovih ciljeva. Kao i drugi subjekti predistražnog postupka (nekadašnji prekrivični postupak) i takve službe, a kada je reč o Srbiji, to su pre svega Bezbednosno-informativna agencija i Vojno-bezbednosna agencija, mogu u skladu sa zakonom da preduzimaju i određene posebne dokazne radnje, odnosno specijalne istražne tehnike. U tom pogledu, kao i inače, važi „zlatno pravilo“ da primena takvih veoma specifičnih dokaznih metoda, mora biti veoma racionalna, jer se njihovom preteranom upotrebom, ne samo bez potrebe ugrožavaju Ustavom zaštićena ljudska prava i slobode, već je to i veoma skupo, a s druge strane, tada takve dokazne metode postaju i manje efikasne, jer je teško napraviti valjanu selekciju informacija.

Svaka ozbiljna država ima kvalitetne bezbednosne i obaveštajne službe koje nastoje da državu efikasno zaštite od onih koji je napadaju ili ugrožavaju, a naročito u odnosu na terorističko delovanje, ali pravne države istovremeno razvijaju i odgovarajuće delotvorne pravne mehanizme koji omogućavaju da, štiteći sebe od neprijatelja kao što su teroristi, ekstremisti raznih vrsta, separatisti, pripadnici miljea organizovanog kriminaliteta itd., država sačuva i građane od sebe same, odnosno zaštiti ih od mogućih zloupotreba ili grešaka sopstvenih organa. To pomalo asocira na onu čuvenu mudrost Marka Miljanova o bitnoj razlici između herojstva – kada čovek brani sebe od drugih i čojstva, kada druge brani od sebe.

Bezbednosne i obaveštajne službe, kao naravno i sama vojska su jedan od važnih stubova ozbiljnih država. Stara je istina da zemlja koja nema svoju vojsku ili nema dovoljno dobre oružane snage, rizikuje da na svojoj teritoriji dočeka i „hrani“ neku tuđu vojnu silu. Veoma je važno i poverenje u one čija je dužnost da brane otadžbinu, kao i one koji štite i samu vojsku, poput bezbednosnih i obaveštajnih službi, ali jedna stara poslovice kaže da je „poverenje dobro, ali je kontrola bolja“. Od antičkih vremena važi ona poznata bojazan – „ko će nas čuvati od čuvara“. To se odnosi i na bezbednosno-obaveštajne službe, pa i one koje su vojnog karaktera. Međutim, „čuvari“ moraju imati, kako

određenu slobodu delovanja, tako i čvrstu veru da braneci i štiteći državu, neće od same te države, jednog trenutka biti napušteni i ostavljeni na cedilu. To je od ogromne važnosti, jer državi i građanima nisu potrebne slabe, zbunjene, uplašene ili demoralisane službe bezbednosti.

*
* *

Dr Milan Škulić
Professor at the Faculty of Law
University of Belgrade

SPECIAL INVESTIGATIVE TECHNIQUES IN THE FUNCTION OF COMBATING TERRORISM

The author explains the basic features of special investigative techniques in the criminal procedural system of Serbia, when they are in the function of combating terrorism. Special attention is paid to the secret audio and video surveillance as a typical special investigative technique.

In fighting against terrorism is necessary to know well basic factors which cause terrorism and as well it is very vital to choose the most appropriate mechanism for elimination or minimization of terrorism. Defending itself and the citizens of terrorist's acts and terrorist's threats, the state must be strong but very careful too, in order not to cause some contra effects.

The author concludes that terrorism can not be combated only by using military force, but that certain military intelligence services have an important role in countering terrorism. It is stressed that the application of special evidentiary actions of great importance for combating terrorism, but that it must be the ultima ratio. That means it must be "Last option". This is because if such special investigative techniques are used too much, that is not only potentially dangerous for human rights and freedoms, but it is also very expensive and in that case such evidence and methods become less effective.

Key words: *criminal procedure, terrorism, special sort of evidences, special investigative techniques, Secure Intelligence Agency, Military Intelligence Agency.*